Recenzii

Codruta Cuceu

Claude Sahel (coord.), **Toleranta. Pentru un umanism eretic** Traducere din limba franceza de Svetlana Cârsteanu [Bucuresti], Editura Trei, 2001, 214 p.

Masura în care lucrarea colectiva, coordonata de Claude Sahel, intitulata îndraznet *Toleranta. Pentru un umanism eretic,* pastreaza un echilibru constant între avantajele implicate de o asemenea scriitura pluriperspectivala asupra unui concept si riscurile pe care le asuma orice volum de acest fel, cum este cel aflat în discutie, a constituit, la nivel formal, cel putin, una dintre mizele pe care editorul pare ca îsi întemeiaza demersul. Ceea ce îsi propune o asemenea lucrare este sa ofere o abordare cat mai extinsa si mai complexa a unui concept, iar, în contextul unei modernitati ce încurajeaza diversitatea si diferenta, acest lucru nu poate fi realizat decat prin concentrarea si prin analizarea hiperspecializata si detaliata a ambiguitatilor si neclaritatilor pe care un concept precum este cel de *toleranta* le presupune. Pluralitatea perspectivelor si multidisciplinaritatea, într-o asemenea perspectiva, depaseste mofturile unei mode scriitoricesti si devine, daca nu neaparat un imperativ, macar un deziderat sau un avantaj.

Lucrarea în discutie, aparuta în Franta, în 1996, tradusa în româneste cu o întarziere de 5 ani (!) de catre Svetlana Cârstean, pare sa elimine riscul lipsei unui fir rosu care sa calauzeasca prin arhitectura labirintica constituita din texte disparate, din atitudini intelectuale subiective, si reuseste, dimpotriva, sa demonstreze, prin argumente ce apartin unei palete disciplinare largi, ceea ce întalnim adesea valorizat, în mod eronat, exclusiv pozitiv, si ceea ce este considerat si "propovaduit" drept virtute – toleranta, demonstrandu-i-se lipsa de valoare, insingnifianta.

In prefata lucrarii, Sahel evidentiaza radacina indo-europeana *tol. tel. tla* a cuvîntului *toleranta,* din care deriva *tollere* si *tolerare.* "*Tollere* înseamna a ridica, a lua, uneori, a distruge, tolerare înseamna a purta, a suporta, uneori a lupta. Iata cum ideea de razboi si ideea de efort subîntind notiunea de toleranta…"

Claude Sahel surprinde în lucrarea pe care o coordoneaza largirea campului notiunii de *toleranta* si o plaseaza între limitele "transparentizate" în contemporaneitate ale unui "umanism eretic", marca monopolizata de cei care resping credintele religioase, pledand totodata pentru îmbunatatirea starii umanitatii.

Discursul despre *toleranta* se caracterizeaza asadar printr-o distantare, cel putin aparenta, voita, de domeniul închis (întrucat

Codruta Cuceu

studenta, Facultatea de Istorie si Filosofie, Universitatea Babes-Bolyai

el "ofera personalitate, dar si ghetoizeaza") al religiosului în care pare sa se fi dezvoltat conceptul discutat. Ceea ce par sa-si propuna autorii este sa surprinda miscarea multiplelor semnificatii ale conceptului de *toleranta,* transformarea, devenirea lui în contextul obsesiilor moderne identificabile în diferenta, sciziune si conflict.

Concept relational prin excelenta, *toleranta* nu se poate defini decat printr-o ampla raportare, în spatiul imaginarului, a unei identitati (fie ea religioasa, culturala sau etnica) la alteritatea ei. Desemnat prin conceptul de *toleranta,* acest raport al identitatii cu alteritatea este descris detaliat, în plurivalenta sa, în prima din cele trei parti în care se structureaza lucrarea, anume în capitolul intitulat *Constiintele alteritatii.* Planul acesta al relatiilor umane în care se înscrie *toleranta* aduce totodata cu sine si nevoia de abordare a problemei proximitatii sau distantarii fata de celalalt, fata de strain, vazut fie ca divinitate, fie ca bestie, printr-un proces de asimilare, sau integrare a lui sau dimpotriva printr-o prudenta distantare, indiferenta, fata de acesta. "Asimetria fundamentala", "inegalitatea" în relatia cu celalalt sunt paradigmele care dau seama cel mai bine de dimensiunile launtrice si palierele externe de manifestare ale conceptului discutat.

Toleranta. Pentru un umanism eretic pare a-si fixa drept obiectiv fundamental, sa limiteze, pe cat posibil, consecintele eseculi recunoasterii alteritatii, si implicit consecintele imaginii analoage despre propria identitate (întrucat "subiectul îsi constituie identitatea prin intermediul diferentei", al celuilalt), sa relativizeze prudent relatiile de putere care se instituie în acest joc al stapanului fata de cel dominat, în asa fel încat subiectul plasat într-o superioritate fata de alteritate sa nu mai fie complice al unui rau, prin acceptarea pasiva a acestuia, printr-o toleranta, printr-o indulgenta. O deschidere autentica fata de celalalt, diferit: "a lua o cale *tangenta* în raport cu propria apartenenta este poate o conditie pentru a-l putea întalni pe celalalt, daca si acesta, la rîndul sau, ia o cale *oblica*".

Definitorie pentru modernitate si pentru teoretizarile modernitatii sunt problematizarile ce tin de deschidere, ospitalitate, de cel strain, de cel diferit, de identitate. In ce masura celalalt poate fi acceptat si asimilat fara o pierdere a identitatii si a "factorului specific", în ce masura relatiile de putere îsi pastreaza forma atunci cand este vorba de un sistem (religios, cultural, etnic) *tolerant* încearca sa explice Humberto Giannini în articolul sau *A primi ceea ce-ti este strain.* Filosoful descopera cele doua sensuri ale asimilarii "active" a unui corp strain de catre un sistem. In primul rand, pentru ca o identitate *toleranta* sa poata asimila/tolera ceva diferit este necesara o reorganizare interioara, iar, mai apoi, t*oleranta* înseamna o asimilare activa întrucat îl transforma pe cel asimilat, pe cel diferit în ceva asemanator cu identitatea asimilatoare. Exista deci o anumita reciprocitate desprinsa dintr-o proximitate a deschiderii, a tolerantei celor doua sisteme, exista deci un dialog, o atitudine rationala, morala, fiindca se constituie ca o "permanenta reglare de conturi", comunicativa a celor doua sisteme.

Pe de alta parte, distanta fata de celalalt, care înseamna o anumita "strategie de protectie" împotriva alteritatii, implicand un echilibru între "absorbtie" sau "vointa de dominatie" si "respingerea radicala", ar fi dezirabila în însusi procesul socializarii indivizilor si în acela mai complex al construirii identitatilor culturale colective.

Ambiguitatea notiunii de *toleranta* sporeste în masura în care discursurile identitare se radicalizeaza, în conexiune cu viziunile relativist-culturale, semnificatia conceptului definind treptat un tip de *toleranta* pe care as numi-o extrema: a tolera orice, a tolera pana si ceea ce este intolerabil. Ignoranta, naivitate, indiferenta sau o libertate gandita în sens absolut, împinsa aproape spre limitele anarhiei? Despre limitele conceptuale si efectele sociale ale acestor limite ale tolerantei, despre relatia ce se stabileste nemediat între toleranta si intoleranta, despre raportul inegal dintre libertatea-egalitate si libertatea-toleranta vorbeste Jean Baubérot în *Strategiile libertatii,* articol încadrat în cel de-al doilea mare capitol al lucrarii discutate, intitulat *Puteri.*
O anume condescendenta, în defavoarea unui respect autentic fata de celalalt, deci un raport nechilibrat de forte este definitoriu pentru *toleranta*, lucru care îi determina privilegierea libertatii din cuplul conceptual libertate-toleranta.

Chiar daca, în realitatea istorica, conceptul cultural de *toleranta* a constituit izvorul ideii de libertate, *toleranta* "consta în a suporta, a nu interzice, a admite, ca pe un rau mai mic, în timp ce libertatea ar fi recunoastere pozitiva a celuilalt, a dreptului acestuia la diferenta".

Asumarea diferentei, acceptarea pluralismului pare a fi, dupa Baubérot, adevarata libertate, pe cata vreme arealul tolerantei cuprinde, dimpotriva, raportarea identicului la un "cvasi-celalalt" ["un amestec între acelasi (nativul) si celalalt (strainul)", asemanator si diferit].

O încarnare, o materializare, o înspatiere a conceptului de *toleranta*, deci locul de manifestare prin excelenta a *tolerantei* pare a fi orasul cosmopolit, cetatea sau portul cu raspantiile si cu "contaminarile" sale. Jean Borreil, în *Verbul absent,* primul articol al ultimului capitol al lucrarii, intitulat *Drepturi de cetate,* descrie *toleranta* ca un raport între confortul unei imagini pe care o identitate o are despre sine însasi si socul în fata strainului, în fata stranietatii sale. Recunoasterea celuilalt, recunoasterea vizibilitatii sale, raportarea la acel cvasi-altul ca la un individ similar constituie ceea ce desparte *toleranta* cu dublul ei sens, cel de *a suporta* si cel de *a combate,* de libertate.

Orasul sau cetatea plaseaza umanitatea într-un joc dinamic de diferente si asemanari, accentuand conflicte, respingeri sau ignorari reciproce ale diferitelor grupuri.

Problema ce deplaseaza prin negociere si reevaluare permanenta campul de semnificatii dinspre domeniul socialului, cu compatibilitatile si incompatibilitatile sale intrinseci, spre o determinare a unei functii teoretice sau epistemologice, *toleranta* devine un concept ce trebuie sa acorde atentie pluralitatilor, "manifestand reticenta fata de orice reductionism".

Dupa *Scrisoare despre toleranta* a lui John Locke, un tip de scriitura mai adecvat timpurilor noastre, *Toleranta. Pentru un umanism eretic,* departe de a oferi un istoric al conceptului discutat, nu esueaza într-un comun al elogierii lui, ci descifreaza mai degraba valentele bizare, confuze, predominant negative ale acestei pseudo-valori "de care ne-am entuziasmat în mod gresit" atata vreme.

Ana Elena Ilinca

studenta, Facultatea de Litere, limbi moderne aplicate, Universitatea Babes-Bolyai

Ana–Elena Ilinca

Sandu Frunza (coord.), **Philosophy and Religion – A Multidisciplinary Approach** Cluj-Napoca, Limes, 2001

Issued at the end of the year 2001(Limes printing house), the volume *Philosophy and Religion – A Multidisciplinary Ap proach* (coordinated by Sandu Frunza) puts together the essays of several thinkers from Cluj on the relation between philosophy and religon. The book may be situated in the field of the interdisciplinary dialogue that takes shape between love for wisdom,on the one hand and love for God, on the other hand. The work under discussion has a three-part thematic. The first part forms a multiperspective analysis of the relation between philosophy and religion, lying emphasis on philosophy. The second part is defined by the relation between philosophy and christian thinking, in which important theologists and philosophers from Cluj comment upon this relation. In the tird part of the book, the relation between philosophy and Jewish thinking is brougt to our attention.

Mr. Frateanu's study *On God* opens the first part of this volume. According to him, God by beloging to the sphere of the « supersensitive » is the very concern of metaphysics which is undestood as an ontotheology. The author discusses the forms of the « theological » thinking on God from an ontological viewpoint. These hold in common the idea that "God is, he exists, he is being?". The God of Moses who is a individual being – Moses speaks to him "face to face" – is identified with the philosophical concept according to which God is a defined supreme being. Starting from the premiss of the existence of God who *is* as opposed to the chaos which is *not*, God, in his nature of the supreme being, is the creator of all the otherbeings. It is this that makes possible all forms of knowledge of the divine, be those of